

Göncz László

Egy másik Szarajevó

Harminc esztendő hosszú idő, bárhogy is számoljuk! Ennyi idő után sikerült 2010 nyarán ismét ellátogatnom Szarajevóba, ahol egykor, jugoszláv sorkatonaként, bő fél esztendőt töltöttem. Katonaidőmnek az első, Szarejevót megelőző részét a szerbek lakta északkelet-boszniai Bijeljinában szolgáltam, ahová a kirándulás programja nem terjedt ki. Gondolataimba, Szarajevó mellett, azonban a Drina folyó menti környezet is visszatért.

Az emlékek, az elvárás, valamint az elmúlt időszak szörnyűségeiről hallottak és látott képfoszlányok buzgó várakozásra ösztönzik az embert. Olyan várakozás volt az, amely magában félelmet rejtegetett! Pedig én úgy vagyok földgömbünk minden szögletével, hogy a saját tényleges voltában a szépet próbálom abban felfedezni, akár láttam már korábban az adott vidéket, akár első alkalommal visz arra az utam. Ezúttal ez mégis valamennyire másképpen történt.

A bosnyák főváros az elmúlt három évtizedben nem kisebb eseményeknek volt a színtere, mint az 1982-es téli olimpiai játékok vagy az egykori jugoszláv állam széthullása. Mindkettőre, akár annak idején, 1914-ben Ferenc Ferdinándnak, az osztrák-magyar trónörökösnek a meggyilkolására, a világ közvéleménye nagyon odafigyelt. A jugoszláv állam széthullása szempontjából, szarajevói szemszögből az a legszörnyűbb, hogy éppen a neves balkáni városban zajlott a délszláv háború egyik legtragikusabb, több évig tartó vérfürdője. A történelem furcsa játéka, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkolásával kezdetét vette egy folyamat, amely közvetve összekapcsolható a délszláv államok, az első és a második Jugoszlávia létrejöttével. A másik említett történelmi eseménynél, a kilencvenes évek könyörtelen testvérmészárlásánál, amelyben Szarajevónak sajnos főszerep jutott, pedig arról a folyamatról volt szó, amely a délszláv állam teljes széthullásával zárult. És nem kizárt, hogy a „szétfejlődés” Boszniai és Hercegovina vonatkozásában még nem zárult le.

A kirándulás keretében csupán két napot töltöttem a volt délszláv tagköztársaság székhelyéből az önálló állammá előrelépő, immár jugoszláv és szo-

cialista jelzők nélküli, többnemzetiségű köztársaság fővárosában. Aki csak fél füllel figyelt az elmúlt két évtized balkáni eseményeire, az pontosan tudja, hogy azok az esztendők az ott élő emberek számára szörnyűek, rettenetesek voltak. Az egyik legfiatalabb európai ország fővárosi rangjához vezető út maga volt a pokol.

A városban 1980 óta annyi minden megváltozott, hogy a néhány óra során tapasztalt, csak felszínesen rögződött benyomásokat teljességében lehetetlen illusztrálni. A különböző politikai eseményekről, valamint a részemről hézagosan ismert hősi harcokról és vérengzésekről nem tudok hitelesen szólni. Csak az emberi abszurditást utólag is észlelő reflexek vesznek erőt az emberen, amikor sétálgat vagy utazik Szarajevó utcáin. A még mindig nem kis bizonytalansággal feltételezhető jövőt illetően sem szeretnék jóslásokba bocsátkozni. Azonban, amint már utaltam arra, nagyon félek, ezért minden érintettet nagyon félték, hogy a gyönyörű térségben még minden puskaporos hordó nem robbant fel.

A várossal való találkozás ezúttal is nagyon hatott rám. Hiába érzek manapság olyasmit, hogy csak kívülálló, jelentéktelen kis részecskéje voltam a korabeli délszláv államnak, mégis Szarajevó megpillantása, a jellegzetes városi nevezetességek mélyrehatóan megérintettek. A városban ma már, természetesen eltérő arányban, együtt érződik a muzulmán és a keresztény peremvidék világának a hangulata, valamint a korabeli karavánszerájok és a modern bevásárlóközpontok légköre. A nevezetes Baščaršija, a korabeli stílusban még mindig őrzött kisiparos és kereskedelmi negyed, manapság is képes az embert az egykori világhatalomnak számító török birodalom kávéillattal átítatott hangulatába utalni, amelyben a puritánabb életmódhoz szokott közép-európai ember is valamiért kellemesen érzi magát. A különböző délszláv népek különösképpen kedvelik ezt a miliőt, de mi magyarok is szívesen belekóstolunk abba. Ezúttal is Gárdonyi Egri csillagok című regényére gondoltam, amelyet hatodik osztályos elemista koromban, amikor sárgaságban a kórházban feküdtem, három hét alatt ötször olvas-

tam el. Abból bőven meríthetünk motívumot ábrándozásunkra! Gondolhatunk arra a jelenetre, amikor a Török Bálint kiszabadítására Konstantinápolyba induló Bornemisszáik beilleszkedtek valamelyik balkáni karavánszeráj életébe. A hangulat hasonló lehetett, mint Szarajevónak ebben a varázslatos negyedében. Csakhogy a bosnyák főváros leghíresebb utcáin az elmúlt években nem a Dervis bég bőrébe búvó Jumurdzsák ijesztgetett, hanem sokkal nagyobb szörnyeteg, a rettenetes tettekre képes NACIONALIZMUS.

A neves városban kószálva az emberek feltehetően más-más dolgokra gondolnak, esetleg emlékeznek. Van akinek a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveinek híres jugoszláv-bosnyák rock együttese, a Bijelo dugme (Fehér gomb) jut eszébe, az azóta világviszonylatban is nagy hírnévre szertevő Goran Bregovičcsal, Bebekkel és másokkal. Én annak idején minden nap legalább kétszer elmentem a Bašćaršija hangulatos, jellegzetes, darált húsból készült „cseváp”-illatú utcáin, és harminc év távlatából azt tapasztaltam, hogy abban a középkori hangulatot sugárzó városrészben szinte semmi nem változott. Talán mindössze annyi, hogy a gyönyörű, fekete hajú bosnyák lányok mellett más fehérenp is nagyobb számban megjelenik az utcai tömegben. Az is elképzelhető, hogy egykor, húszévesen ösztönösen csak a tömegből kiváló szépségekre irányult a tekintetem. Ezt egy fiatal sorkatona esetében aligha nehéz megérteni.

A különböző csoportokhoz tartozó, nagyszámú kiránduló közül, akik között szlovénok nagy számban, de horvátok, magyarok is bőven akadtak, többen arra keresték a választ, hogy milyen közös vonások fedezhetők még fel az egykor közös államszövetségben élő emberek között. Az ilyen jellegű megközelítés érdekes és meglepő lehet, azonban egy esetleges véleményezés, ha azt valaki elkészítené, bizonyára rendkívül sokszínű képet festene. Az egykori szövetségi államban élő különböző nemzetek és tagköztársaságok együvé tartozásnak jellegét és erejét nem lehet, amint azt objektíve korábban sem lehetett, egyöntetűen értelmezni, mert valószínűleg annyi formában tennénk azt, ahányan az egykori állam(vagy álom?) szövetségben éltünk. Érdekes jelenség, amit távoli országok lakói aligha feltételeznének, és nem csupán a jelenben tomboló gazdasági és társadalmi válság hatása ez, hogy még a korabeli délszláv régiók többségétől életszínvonal és egyéb társadalmi jellemzők tekintetében jelentősen eltérő Szlovéniában is százezres nagyságrendben találkozunk jugó-nosztalgizálókkal. Azt

természetesen nem állíthatjuk, hogy ez egyedi jelenség, hiszen hasonló a helyzet az egykori nyugat- és kelet-németországi régiókban is, mint ahogy, eléggé furcsa módon, az egykori szocialista blokkhoz tartozó országok térségében milliók sírják vissza az egy pártrendszer időszakát. Az ember nagyon gyorsan felejt, és néhány év távlatából főképpen csak arra emlékezünk, ami számunkra szép volt, vagy nagyon tragikusan végződött. Amit egykor elítéltünk, átkoztunk vagy szövetkeztünk ellene, azt mára elfeledtük. Körülöttem ezúttal leginkább szlovén kirándulók voltak, akiknek jelentős része nyíltan hangoztatta rokonszenvét a korabeli délszláv állam iránt. A Magyarországról érkező kirándulók, akikkel Mostarban találkoztam, e kérdéshez másképpen viszonyulnak. Közülük a többség nehezen igazodik el az egykori jugoszláv állam nemzeti és egyéb kavalkádjában. A kilencvenes években tapasztalt helyzet remélhetőleg valamennyire megváltozott, azonban - sajnos - Szlovénia és Szlavónia földrajzi elhelyezése, vagy a szerb és horvát vallási-kulturális különbözőségek jellemzése még mindig a magyar lakosság zömének gondot jelent. Ne essék félreértés, ez nem magyar nemzeti hiányosság, csupán arra próbálok rávilágítani, hogy térségünkben a szomszédos országok polgárai - néhány kivételtől eltekintve - kölcsönösen felszínesen vagy hiányosan ismerik egymást. Szlovén-magyar vonatkozásban ezt folyamatosan tapasztalom, de számos esetben meggyőződhettem arról, hogy hasonló a helyzet más nemzetek, illetve szomszédos országok vonatkozásában is. Hogy miért van ez így a mai információáradat és médiadömping közepette, az állítólag mindenütt túlzottan zsúfolt oktatási programok tudásszórása ellenére, az számomra eléggé érthetetlen. Így a tágabb földrajzi térségünkben - közvetlenül és közvetve is - még mindig aktuális József Attilának A Dunánál című kiváló költeményében megfogalmazott zseniális gondolata, miszerint „rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk, és nem is kevés!” Ehhez feltétlenül szükséges, hogy megismerjük egymást!

A 2010. június végi szarajevói utazásom során többször eszembe jutott a majdhogynem már egy évszázada történt esemény, Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökös terrorista jellegű meggyilkolása. A magyarokat közismerten kevésbé kedvelő császár- és királyjelölthöz kapcsolódó tragikus eseményt illetően azt a kérdést tettem fel magamban, hogy ugyan a 20. században milyen lett volna a történések sora és tartalma, ha Gavriilo Princip két másodperccel a gyilkosság elkövetése előtt betér az egyik hangulatos kávéházba? Az közismert, hogy

a merénylet már megghiúsulni látszott, és a gyilkos szinte véletlenszerűen tartózkodott az adott pillanatban a merénylet helyszínén. Azt azonban soha nem fogjuk megtudni, hogy mi történt volna a következő évtizedekben, beleértve Szarajevót is, ha a trónörökös körei az első sikertelen gyilkossági kísérlet után elővigyázatosabbak lettek volna. Bizonyára akkor is kitört volna az I. világháború, és sajnós a második is, azonban arra is lehetett volna esély, hogy legalább néhány 20. századi tragédiát egészében vagy részben megússzunk - mindnyájan együtt és külön-külön is - a Hawai-szigetektől Srebrenicáig, vagy a Don-kanyartól Normandiáig. Bizonyára ilyen gondolatok közepette mi magyarok olyan szempontból is eljátszozunk a fantáziánkkal, hogy Magyarország első világháborús szerepvállalása a merénylet nélkül is hasonló lett volna? Talán az is felvetődik bennünk, hogy Muhi, Mohács és Világos után akkor is lett volna Trianonunk? Feltételezzük, ha Ferenc Ferdinánd lett volna 1916 végén az osztrák császár és a magyar király, akár kirobbant volna a háború, akár nem, ugyan milyen lett volna Közép-Európa politikai térképe a múlt század húszas éveiben? Hogy lett-e volna az Osztrák-Magyar Monarchiából osztrák-magyar-cseh-délszláv föderációs vagy konföderációs államalakulat, soha nem fogjuk megtudni! A racionálisabban gondolkodók azt állítják, hogy a nagy történelmi események mindenképpen bekövetkeznek, és bizonyára ez az első világháború vonatkozásban igaz. Azonban nekem azon a június 28-án, éppen a trónörökös meggyilkolásának évfordulóján, a tett elkövetésének helyszínén, más lehetséges forgatókönyvek változatai is eszembe jutottak. A csoportban bizonyára egyedül voltam ilyen gondolattal.

Az autóbuszban üldögélve megdöbbenem bámultuk a bosnyák főváros úton-útfélen látható, több esetben rögtönzött-jellegű temetőit. Fehér színű, az elmúlt húsz esztendőben készített fejfák ezrével sorakoznak régi temetők parcelláin, ami kevésbé megrázó, és olyan helyeken, ahol egykor városi park vagy zöld övezet volt, a sportstadionok egykori gyepjének helyén. Az utóbbi látvány a látogatónak manapság is hátborzongató élmény. A fejfák mellett több esetben emlékeibe mélyedt, roskadozó anyóka vagy megtört, életkedv nélküli fiatalasszony áll. Az elhalálozások éve alapján megállapítható, hogy az újonnan létrehozott temetőparcellák megboldogult lakói a néhány esztendeje dúló délszláv háború elesettjei. Ott pihennek a városukat, családjaikat vagy a nemzetüket védő harcosok, és a sok ezer civil halott, akik tankok, gyilkos puskatüzek, a környező he-

gyekről ismeretlen számban belőtt bombák ártatlan áldozatai. Minden egyes sír egyéni tragédiát takar.

A bosnyák főváros élete, a szörnyű látszat ellenére, mégis visszaterelődött egykori kerékvágányába. A túlélőknek az étellel, a jövővel is kell foglalkozni. A temetők városának is nevezhető Szarajevó polgárai megtanultak élni ezzel az újkeltű, ép ésszel felfoghatatlan és mélységesen elítélendő városképpel, amelyet nem egy végiggondolt városrendezői terv alapján alakított az élet. A százával heverő szerencsétlen halottakat gyorsan el kellett temetni, mert az ellenkező esetben még nagyobb katasztrófa fenyegette volna az életben maradókat. Ott temettek, ahol arra egy kis terület az utcában rendelkezésre állt, és ahol éppen akkor nem érhetett őket lövedék. Több esztendőn át a város közvetlen frontvonalnak felelt meg, ahol az utcákat, tereket nem lehetett a polgári élet normális céljaira igénybe venni. A környező dombokról, valamint az épületek tetőtereiről az orvlövészek és a tüzérek a nyugalmat kitörölték a szarajevóiak életéből. Külön fejezetet érdemelne a városi repülőtér közelében kialakított alagút története, amely sok ezer ember életét mentette meg.

Amikor a kirándulás programjában akadt egy kis szabadidő, a múlt század hetvenes éveiben Gavrilo Princip, illetve Jajce néven ismert kaszárnya felé vettem az irányt. Az épületet éppen az első világháború kirobbanásának évében, 1914-ben építették az osztrák-magyar hadsereg céljára, és eredetileg Savoyai Jenőről, Buda és Magyarország bizonyos területeinek a török megszállás alóli neves felszabadítójáról nevezték el. Az épület a város belvárosának számos pontjáról látszik, hiszen az egyik dombtetőn öröklik a középkori negyed felett. Mégsem találtam rá könnyen, mert harminc esztendő után az ember csak nehezen igazodik el a szűk utcák sikátorai-ban. Amikor megpillantottam, azonnal tapasztaltam, hogy már régóta nincs lakója. Az egykor impozáns épület romokban hever, a bejáratok lakattal be vannak zárva. Az egyik szomszédos épület előtt álló kedves idősebb asszony, miután észrevette, hogy a kaszárnya felé nézelődöm, tájékoztatott, hogy az épület életveszélyes állapotban van. Három évtizede éltem meg ott kellemetlen perceket is, de most mégis szomorúan bámultam feléje. Egykor, 1979 nyarától 1980 tavaszáig nem turistaként, hanem a Jugoszláv Néphadsereg sorkatonájaként tartózkodtam a Miljacka folyó két oldalán fekvő, magas hegyek szorongatta katlanban lévő városban. Részben az említett kaszárnyában, részben a katonai parancsnokság központi székhelyének telefonközpontjában tartózkodtam.

A leszerelés során a katonatársak közötti búcsú pillanataiban tett ígéret, hogy még találkozunk az életben, nem váltak valóra. Nem tudom, kit merre sodort az élet forogatókönyve, és mivel a társak legtöbben Boszniából, Szerbiából és Horvátországból származtak, azt sem tudhatom, hogy a „délszláv testvérháborúként” emlegetett szörnyűséget hányan, és milyen módon éltek túl. Nem kizárt, hogy néhánynak a sírja mellett is elhaladtam, kószálva a város utcáin. A különböző nemzetiségű legények között több őszinte, nagyszerű barátom letem, akikkel még néhány évig leveleztünk.

Bő tíz évvel Jugoszlávia széthullása előtt olyan hangulatú alakulatban tölthettem a bakancsokat, ami alapján nehéz lett volna föltételezni, hogy néhány esztendő múlva a térség a 20. század második felének egyik legvéresebb helyszíne lesz. Mélyrehatóbban visszagondolva a Boszniában eltöltött hónapokra, mégis volt néhány utaló jel, amelyek gyanakvásra adhattak okot. Főképpen a szarajevói tartózkodásomat megelőző, kiképzési időszakra gondolok. A szerb-horvát ellentét, valamint a koszo-vói albánok zárkózottsága mindenképpen érződött.

Arra ma is szomorúan gondolok vissza, hogy a csoportban olyan vajdasági fiú is akadt, aki a leszerelés előtt két héttel vallotta be a magyarságát. E jelenség egy muravidékivel még inkább megtörténhetett volna, és bizonyára akadt is arra példa, mert a kis lélekszámú közösségben az elnemzettelenítés folyamatai gyorsabban zajlottak. Nem az egyéni, hanem a magyar közösséghez tartozók bizonyos részének feloldódott nemzettudatán van a hangsúly. A személyes felelősség, ha ilyesmiről egyáltalán ebben az összefüggésben beszélhetünk, véleményem szerint kizárt. Főképpen a magyar közösség korábbi évtizedekben átélt, sanyargatott helyzetében kereshetők az ilyen magatartás okai. A magyar közösség második világháború utáni lefasisztázása és megpecsételése a kollektív bűnösség jegyével, majd a vasfüggöny időszakában bekövetkezett hermetikus elzártsága Magyarországtól, szórványvidékeken, valamint a családban és a mikrokörnyezetben csekély nemzeti töltettel „felszerelt” egyéneknél komoly nemzettudat-zavart idézett elő. Ez ellentétes folyamat az albán nemzetiségűeknél tapasztaltaktól, amikor egyesek inkább heteken át az ún. szanitáris helyiséget tisztították, mintsem szerbül egy szót szóltak volna.

Én akkoriban nagyon fiatal voltam még. Tizenkilenc évesen sokkal inkább saját egyéni gondjaimmal voltam elfoglalva, mint a délszláv állam éppen akkoriban kibontakozó konfliktusaival vagy a hatá-

ron túli magyar közösségek fogyásával, presztízsvesztésével. Bár az utóbbi iránt mindig az átlagosnál nagyobb érzékenységet tanúsítottam. Amikor életem egyik hullámvölgyes szakaszának a végén máról holnapra a civil életből sorkatona lettem, a bijeljina-i kaszárnyában találtam magamat. Bijeljina, amely állítólag egyik Béla királyunkról kapta a nevét, a Szerémségtől délre, Bosznia északkeleti, többnyire szerbek lakta részében található. A múlt század hetvenes éveinek végén jelentős katonaváros volt, ahol gyalogsági és műszaki alakulatok kiképzése zajlott. Engem az ún. telefonosokhoz soroltak be. Nehezen tudtam beilleszkedni az új környezetbe, pedig nem voltam kényes legény. Nagyon hiányzott az otthon, a barátok. Valahogy csak boldogultam a számos hozzám hasonló sorstársammal együtt, akik között az egykori jugoszláv tagköztársaságok mindegyikéből akadtak katonák. A Szarajevóhoz semmilyen tekintetben nem hasonlítható kisvárosból néhány emlékfoszlány maradt meg bennem. Az első napon, amikor megérkeztem, még a fürdőzés előtt beteretlek bennünket egy nagy borbélyműhelybe. Négy vagy öt sorban nyírták a katonaidéjüket tölthető alkalmi vagy szakképzett borbélyok az újoncokat. Mögöttük a még várakozók ijedten vártak a sorra. Amikor felálltunk a mély székekből, ahol elválasztottak bennünket dédelgetett fejdíszüinktől, és a tükörbe nézhettünk, a hosszabb hajjal érkezők keresztük magunkat a sok idegen arc között. Én is úgy jártam. Emlékszem rá, hogy még a kezemet is egy kicsit felemeltem, hogy meggyőződjek róla, valójában magamat fedeztem-e fel az egyik megnyírt alakban. Én voltam! A göndör hajamból, amelynek gondozására mindig nagyon odafigyeltem, alig maradt valami. A másik, Bijeljina-ból megmaradt emlékem arról szól, hogy elége féltünk az éjjeli őrségvállalástól. Az egyik őrhely, amely a nagy gyakorlótér legtávolibb pontján volt, a katonák körében félelmetes helyszínnek számított. Az a hír járta, hogy ott egy-két évvel korábban megpróbált egy kémcsoport betörni, és a lövöldözés során áldozatok is voltak. Mennyi volt abból az igazság, nem sikerült megtudnom. A kaszárnya-épületektől mintegy másfél-két kilométerre levő őrhely hallatára azonban mindnyájunknak inába szállt a bátorsága. Én két alkalommal töltöttem ott két-két órát. Egyszer világos nappal voltam ott, és akkor nem volt semmi szörnyű benne. A közeli fák kérgébe vésett neveket és jeleket vizsgáltam. Főképpen azt kerestem, hogy találok-e magyar nevet közöttük. Úgy emlékszem, hogy magyar nevet nem találtam, azonban két településnév is be volt magyar nyelven karcolva az egyik gyertyánfába. A korábbi,

már elég vastagra szélesedett írással, Csantavér nevét véste be valaki a fakéregbe. A másik írás pedig Csókának állított emléket, és akkor úgy véltem, hogy talán fél esztendővel korábban véshette azt oda valaki. A vajdasági magyarok lakta két település láttán én is ihletet kaptam az „alkotásra”, azonban sajnos a zsebkésemet a kaszárnyában feledtem. Pedig elkelt volna ott az Alsólendva megjelenítése is. A körmömmel próbálkoztam, de nem sikerült.

A másik alkalommal éjfél-től éjjeli kettőig kellett őt állnom a hírheft helyszínen. Bevallom, féltem, mert a csepergő eső és a szél akaratlanul is a néhány évvel korábban megtekintett Drakula-filmet juttatta leginkább az eszembe. Nem katonai értelemben féltem az ellenségtől. A kiképzéseken akkoriban már olyan volt a hangulat, hogy nehezen lehetett megérteni, kitől kell valójában félni. Ugyan még esett szó a nyugati imperialista politika agresszív, a NATO testébe bújtatott ellenségről, valamint a Varsói Szerződés, azaz a szovjet érdekszféra vágyaival magyarázott bizonytalanságról, amelynek megtestesítője Szerémség irányából Magyarország lehetett volna. Azonban a katonai vezetés szerintem akkoriban már részben önmagától és a belső ellenségtől félt leginkább. A félelem perceiben azonban mindez engem kevésbé foglalkoztatott. Az őrházba, amelyet egy kis emelvényen helyeztek el, nem álltam be. Egy fa mellé lapultam, és vártam, hogy érkezzen a váltás. A két óra nagyon hosszúnak tűnt, aztán csak megérkezett az a legény, aki felváltott. Túléltem a kínos perceket!

A sorkatonaság, amelynek jellegét manapság a fiatalabb nemzedék alig ismeri, a korabeli jugoszláv államban is még a férfivá válás fontos állomását jelentette. A viszonylag nagy távolságok miatt sokan csak egyszer mehettek másfél-két év alatt szabadságra. Akinek szerencséje volt, és nem került megszűrére otthonától, az persze többször hazalátogatható. A férfi életében a sorkatonaság olyan időszak volt, ami a párkapcsolat alakítása tekintetében meghatározó, hiszen a fiatalemberek zöme tizenkilenc és huszonnyolc év között vonult be. Amikor a legény a civil életből a kaszárnyába kerül, nemegyszer hamar erőt vesz rajta a szerelmi sóvárgás. Ha volt már komolyabb kapcsolata, vagy netán nős volt, akkor azért, he pedig nem, akkor meg számos esetben virtuális formában kerekedtek benne felül a szebbik nem iránti vágyódások. A bakák egymást is ösztönözték ilyesmire. Különösképpen akkor, amikor a városban szép lányokkal találkoztak, vagy netán elsétált néhány csinos nő a kaszárnya főbejárata előtt. Én is akkoriban néhány lánnyal leveleztem,

egyeseikkel kitartóan, másokkal csak alkalmi jelleggel. Akkoriban még nem volt sem mobiltelefon, sem internet vagy facebook-lehetőség. Nekünk otthon akkor még klasszikus telefonunk sem volt. A falumban legfeljebb két-három család rendelkezett a hetvenes években telefonkészülékkel. A kapcsolattartásra tehát csak a levél állt rendelkezésre. Mindig lázasan vártuk a postát, ami Bijeljjinában közvetlenül az ebédkiosztás előtt történt. Nagy boldogság volt, amikor egy kedves levél érkezett, vagy éppen a szülők levelében meglelte az ember az akkor még stabil jugoszláv dinár bankjegyét. A nap utána következő része derűs volt. Az ellenkező esetben pedig szomorkodtunk, ha több napig nem érkezett levél, általában lehangoltak voltunk.

A bijeljjinai kaszárnyába vajdasági magyar újságok is érkeztek, emlékezetem szerint hetente kétszer. Az egyik újságon felfedeztem, hogy egy nagyváradi, velem azonos korú leány, levelezés céljából, jugoszláviai magyar fiatalok kapcsolatát keresi. Gondoltam egyet, és írtam neki. Akkor fel sem vetődött bennem, hogy a Romániából érkező levélből gondjaim lehetnek. Amikor a kellemes hangvételelű válaszlevél megérkezett, amelyet természetesen a parancsnokságon felbontottak, akkor tudatosult bennem, hogy nem leányálom a jugoszláv hadseregbe külfölddel levelezni. Azt követően többször beidéztek az egyik őrnagyhoz, aki arról faggatott, hogy mi közöm van nekem a leveleket küldő lányhoz. Amikor elmondtam neki, hogy véletlenszerűen történt az egész, akkor már az is érdekelte, hogy az útlevelemben, amelyet természetesen a bevonuláskor le kellett adni, miért van több magyar és osztrák pecsét. Csak nehezen tudtam vele megértetni, hogy az én otthonom közvetlenül a magyar határ mellett van, ahonnan az osztrák határ is mindössze harminc kilométerre található. A kellemetlenségek ellenére a nagyváradi levelezéssel nem hagytam fenn. Csak később, már a leszerelésem után szakadt meg a kapcsolat, amikor már közvetlenül is üzhette az ember a lányokkal a beszélgetést...

A szarajevói kirándulás során, a tragikus események feletti szörnyülködés, valamint a bajbajutott, egyéni és közösségi tragédiát megélt emberek iránti szolidaritásérzet mellett a korabeli katonaélmények bőségesen felelevenültek bennem. Az utcán szembejövő emberek között ismert arcokat, egykori kedves barátokat és komor katonatiszteket ösztönösen keresett az ember. Nem jött azonban senki közülük. Ha véletlenül találkoztam is valakivel egykori ismerőseim közül, aligha ismertünk volna egymásra. Harminc év fél emberöltő, az ember vizuális kinéze-

te ennyi idő alatt általában jelentősen megváltozik. Ez alatt az idő alatt a hajam színe teljesen hófehérré vált. Pedig akkoriban csak néhány hajszálam volt ősz. Régi barátot nem fedeztem fel, azonban Ferenc Ferdinánd meggyilkolását ábrázoló fotó, amelyet tankönyvekben is bőségesen lehet látni, több is akad a városban. Ez manapság turisztikai attrakció, ami miatt osztrákok, magyarok, csehek, szlovénok és más népek ezrei keresik fel a bosnyák fővárost. Akkoriban, 1980-ban, inkább csak Gavrilo Principet mutogatták, néphősként tisztelték mint a népek tömlöcének minősített Osztrák-Magyar Monarchia alóli délszláv felszabadulás egyik főhősét. Közben eltelt harminc év, és lezajlott a délszláv háború, valamint a térség népei számára időszerű lett az európai közösséghez való felzárkózás igénye. A történelmi események is valamennyire átértékelődtek. Manapság már olyasmit is lehet hallani Szarajevó utcáin helyi idegenvezetőktől, hogy Princip klasszikus terrorista volt. A történészek még mindig eltérően ítélik meg cselekedetét, sőt arról is vitáznak, hogy mennyiben volt az ún. Mlada Bosna (Fiatal Bosznia) terror szervezet vagy a Fekete kéz (Crna ruka) illegális csoport tagja. Hogy 1914. június 28-án meghúzta a

ravaszt, azt senki nem vitatja! Sajnos, később is sokan meghúzták Szarajevó utcáin a ravaszt, aminek következtében ártatlanok ezrei veszítették életüket. Most is feltehető a kérdés, hogyha Gavrilo Princip nem öli meg a trónörököszt, akkor is bekövetkezik a délszláv testvérháború? A kérdést a sok ezer fehér kereszt vagy fejfa alatt nyugvó áldozat gyászolói nem tudják megválaszolni. A 21. század elején bizonyára kevésbé mély történelmi összefüggések boncolgatása érdekli őket. Szeretteik elvesztése soha be nem gyógyuló sebet okozott a szívükben, emlékezetükben. Szarajevó utcáin ilyen, a halálsikolyra még emlékező, komorsággal párosuló szomorú arcot sokat lehet látni. Sok kacagó fiatal, és a vidéken először átutazó turista talán azt sem veszi észre. Őket a finom bosnyák kávé, a bakláva sütemény mézédese íze, a darált húsból készült, erősen fűszerezett csevap érdekli. A visszatérő ember azonban érzi, hogy ez a város már mégsem az a Szarajevó, amelyet 1980 áprilisában a Miljacka folyó partján hagyott. Az egykori emlékek és az újonnan tapasztalt állapot révén egy másik város bontakozott ki előttem.

(2011 nyara)

